

Л. Д. ЧЕКАЛЕНКО (Київ)

П. М. КАЛЕНИЧЕНКО

(До 80-річчя від дня народження)

Відомо, що кожна людина, яка живе на нашій планеті, являє собою цілий Всесвіт, який особливо є цікавим і пізнавальним за умов високого рівня особистості і творчого характеру її діяльності. Саме тоді для сучасників відкривається унікальна можливість будувати своє життя, звіряючи власні справи і кроки з творчим шляхом людини, життя якої є прикладом захопленої дослідницької роботи з найважливіших проблем історичної науки.

Одним з плеяди митців, чия творча діяльність охоплює вивчення складних соціально-політичних процесів минулого ХХ ст., який створив і виплекав українську школу полоністики, є доктор історичних наук, професор, заслужений діяч польської культури Павло Михайлович Калениченко.

На вибір майбутнього шляху сина, який народився 17 березня 1923 р. в с. Андріївка Широківського району Дніпропетровської області, безперечно, мали вплив батьки — Калениченки Михайло Митрофанович і Марія Василівна. Учителі за фахом, які все життя пропрацювали на викладацькій ниві у школах м. Нікополя, вони дали йому життєвий напрямок, допомогли зробити вибір. Саме батьки виховали сина в шані й повазі до книги, привчили його до систематичної й ретельної праці, що викликало в ньому інтерес до отримання вищої освіти. 1940 р. юнак вступив на фізико-математичний факультет Львівського університету. Розпочалася Велика Вітчизняна війна, і студент Павло Калениченко добровольцем пішов на фронт. Через поганий зір він не був придатним до строївої служби і працював у шпиталях спочатку в Закавказькому військовому окрузі, а потім — 1-го Українського фронту.

Друга світова війна, яка перекроїла й змінила світ, яка змусила не одне покоління замислитися над долями людства, безсумнівно, стала важливою віхою в житті П. М. Калениченка. Він вирішив стати істориком, опанувати, зрозуміти й розібратися в тенденціях і протиріччях довколишньої дійсності. 1944 р. він повернувся до студентського життя, але вже на факультеті міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Закінчивши 1949 р. навчання, він працює в редакції газети “Радянська Україна” — спочатку на посаді літературного співробітника міжнародного відділу, згодом завідувача відділом критики і бібліографії.

Водночас П. Калениченко навчався в аспірантурі Інституту історії АН УРСР у відділі історії країн народної демократії. Його керівником став відомий вчений — доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АН України Ф. П. Шевченко.

Спочатку студент, а потім аспірант П.М. Калениченко досліджував українсько-польські історичні зв'язки (1917—1920 рр.), пізніше його наукові пошуки поширилися на вивчення революційних процесів як у СРСР,

так і в країнах Центрально-Східної Європи. Поступово багатогранне коло наукових інтересів дослідника охопило нову і новітню історію, історіографію, джерелознавство. Його надзвичайно серйозне ставлення до наукової праці, успіхи, досягнуті за короткий час у розкритті обраної теми, були помічені керівництвом Інституту, і після захисту дисертації його було запрошено в центр української історичної науки для продовження пошуків за обраною тематикою.

В Інституті П. М. Калениченко працював до останніх днів свого життя: від молодшого наукового співробітника виріс до завідувача відділом зарубіжної історіографії, а пізніше очолив відділ джерелознавства і допоміжних історичних дисциплін. У 1956 р. він захистив кандидатську дисертацію, а в 1957 р. на її основі видав ґрунтовну монографію “Польська прогресивна еміграція в СРСР у роки Другої світової війни”. Польську мову вивчив ще у Львові, коли навчався там в університеті. Знання мови дуже допомогло йому під час опанування польських джерел, а також у спілкуванні з провідними польськими діячами — письменниками, вченими, представниками творчої польської інтелігенції, які опинилися під час війни на радянській території.

Публікуватися Павло Михайлович почав рано. Йому минуло тільки 18 років, як побачила світ його перша стаття — “У Львівському музеї Івана Франка”, що була надрукована в газеті “Більшовик” (м. Нікополь, Дніпропетровська область) 28 травня 1941 р., а перша його книга, в якій розкривається цілий непізнаний історичний пласт громадської і творчої діяльності польської еміграції в СРСР в роки Другої світової війни, вийшла під редактуванням провідного українського вченого-історика І.О. Гуржія. В ті роки поступово сформувалася творча лабораторія молодого дослідника, особливою рисою якої була не тільки копітка робота в архівах і бібліотеках, а й принципи суворої об’єктивності, постійної верифікації результатів роботи з думками авторитетних вітчизняних і зарубіжних спеціалістів.

Зрозуміло, що в сталінську епоху історичу було далеко не просто здійснювати дослідження з позиції наукової об’єктивності — десятиліття ідеологізації і догматизації гуманітарної галузі знання давалися взнаки. Однак “теплі вітри” відлиги кінця 50-х років надали можливість використання закордонних документів, пошуку нових методологічних підходів, навіть у рамках існуючої офіційної марксистсько-ленінської концепції історичного розвитку. Цьому сприяло й значне розширення міжнародних контактів нашої країни з навколишнім світом, зустрічі із зарубіжними вченими, пізнання закордонних наукових шкіл тощо.

П.М. Калениченко займається широким колом проблем з історії міжнародних відносин ХХ ст. Разом з плеядою видатних вітчизняних істориків — І.О. Гуржієм, В.О. Голобуцьким та іншими, він бере активну участь у підготовці й виданні Міжвідомчого республіканського збірника “Питання нової та новітньої історії” (з 1965 р.), науково-реферативного бюлетеня “Зарубіжні видання про Україну” (з 1968 р.).

Побудова й поширення концепцій та ідей стосовно створення безкласового суспільства, які зрештою виявились утопічними, були привабливими в усі історичні епохи. Віднайшли вони відлуння поза радянською державою і в оточуючих її країнах. На революційні події в Росії відгукнулися Угорщина, Німеччина, Польща та інші — в майбутньому країни народної демократії. Розглядати таке явище тільки як результат одностороннього впливу і тиску радянського устрою було б звуженим уявленням про світовий устрій та його розвиток. Вірогідно, саме тому П.М. Калениченко обрав таку тему свого дослідження, над якою працював досить довго, нама-

гаючись зрозуміти і пояснити причини могутнього впливу революційних ідей на людське суспільство.

Досліджуючи багатограний пласт польсько-радянських відносин доби революцій, П.М. Калениченко присвятив багато років вивченню вітчизняних та польських архівів.

Знання польської та англійської мов надало вченому можливість дослідити невідомі архівні матеріали, що знаходились на польській території. Серед них — документи двох центральних архівних установ: Архіву нових актів у Варшаві (Archiwum Aktów Nowych) та Архіву Інституту історії партії при ЦК Польської об'єднаної робочої партії (Archiwum Instytutu Historii Partii przy KC PZPR). В них містяться опрацьовані фонди Цивільного комітету Регентської ради, президії Ради міністрів, фондове зібрання Ігнаци Падеревського, який у січні 1919 р. був прем'єр-міністром Польської держави, товариства кресової сторожі і Польського національного комітету, що перебував у Парижі. У загальнопольських архівах — Центральному військовому архіві, Центральному архіві Міністерства внутрішніх справ — віднайдено документи Військової комісії Тимчасової державної ради, Командування армії генерала Ю. Галлера, Міністерства у військових справах, колекції Ляуданського, фонди Воєводського командування державної поліції в Любліні тощо. У воєводських (обласних) державних архівах у Кракові, Катовицях та Ольштині П. Калениченко дослідив фонди повітових старост, гірничо-промислових і акціонерних товариств, співзасновники і учасники яких були причетні до революційних подій того часу.

Особливістю дослідження впливу революційних подій на польське середовище було використання тогочасної преси різних політичних напрямів, яких у Польщі було чимало. Серед них — газети “Червони штандарт” (прапор), “Наша трибуна”, “Громада” (сільське видання), “Голос робітничий”, комуністична преса — “Штандарт соціалізму”, “Штандарт комунізму”, “Комуніста”, “Комуна”; нейтральні видання — газети “Пшелом” (перелам) та “Новини крайове і заграничне”, громадсько-політичний і науково-літературний місячник “Нове сполеченство” та журнал “Товажиш”, розрахований на робітничу молодь.

Якщо до цього переліку додамо десятки проаналізованих праць польських учених, які ідеологічно перебували по різні сторони барикад визвольного руху, складається широка картина ґрунтового опанування всіма видами джерел, що в сукупності створюють об'єктивну картину минулого. Зазначимо, що П.М. Калениченко ставився до роботи дуже прискіпливо, з науковою ретельністю, для нього була неприйнятною голослівність, вченому була притаманна чіткість у викладенні думки і об'єктивність — будь-яка теза завжди підтверджувалася документами.

Результатом наполегливої роботи дослідника стала видана 1969 р. у Варшаві польською мовою його монографія “Поляки в Жовтневій революції і громадянській війні в Україні”¹, що охоплює період 1917—1920 рр.

1970 р. Павло Михайлович успішно захистив докторську дисертацію “Великий Жовтень і революційна боротьба польських трудящих (1917—1920 рр.)”, над темою якої він напружено працював довгі роки.

Слід зазначити, що серед європейських країн за силою і розмахом революційно-визвольного руху одне з перших місць посідала Польща. В її історичній долі, в житті польських трудящих революційні події в Росії мали надзвичайно важливе значення. Створена революцією, молода радянська держава анулювала поділи Польщі і проклала їй шлях до здобуття незалежності у 1918 р. Цей факт є безпрецедентним в історії розвитку Європи: фактично радянська країна відродила польську незалежність, повернула

Європі державу, землі якої понад 120 років були розділені між пануючими на той час імперіями і входили до складу Росії, Австро-Угорщини і Німеччини. Незалежна Польща обійняла достойне місце в європейському домі.

Проблемою впливів революційних ідей і становлення оновленої Польської держави зацікавився П. Калениченко. Він розумів, що проголошення державності ще не є фактом, що відбувся, — необхідні були сили, які втілювали б цю ідею в життя. Польські патріоти, які боролися за щастя пригноблених народів на всіх барикадах світу, в тому числі і в Росії, які виступили першими натхненниками боротьби за національне відродження рідної землі, стали темою дослідження вченого.

Бурхливим революційним піднесенням у Польщі характеризувався період кінця 1918 — початку 1919 р., коли з розгортанням робітничого руху, організацією майбутніх державних структур — рад робочих депутатів ширились виступи трудящего селянства за землю, посилювалося бродіння в лавах польської армії. Особливою сторінкою дослідження було зіставлення сили розгортання революційного руху в різних регіонах Європи, в тому числі боротьби польських, німецьких та чеських пролетарів на західних і північних землях, які тоді ще не входили до складу Польської держави. Всі ці та інші питання висвітлені в монографії П. Калениченка “Великий Жовтень і революційний рух у Польщі (листопад 1917 — жовтень 1919 рр.)”², що вийшла друком у Києві 1971 р.

Вищеназвана монографія, в якій вчений дослідив яскраву картину революційного і національно-визвольного руху на польських землях, стала результатом цілеспрямованого наукового пошуку та глибоких роздумів і по праву вважається знаковим внеском в українську полоністику.

У 1973 р. була надрукована книга П.М. Калениченка “Брати по класу — брати по зброї (участь польських інтернаціоналістів у боротьбі за владу Рад на Україні, 1917—1920 рр.)”³. Зібрані по крапельках факти і документи про участь поляків у бурхливих подіях в Україні 1917—1920 рр. відображено і в наступних працях вченого, де розкривається вплив революції на польське суспільство. Проникнення революційних ідей в інше середовище, їх проростання було б неможливим при відсутності збігу історичних пластів розвитку двох держав і рівня свідомості їх народів. У цьому феномені також проглядається ідея загального європейського дому, до якого прагнуть влитися всі нації і народи регіону. Процеси взаємовпливів і взаємопроникнення поглядів різних народів, представників іншомовних соціально-історичних утворень, розповсюдження привабливих ідей соціального і політичного захисту, а також невдалі спроби втілення цих намірів у життя — стали стержневою темою дослідження П.М. Калениченка.

У широкому колі наукових тем, якими захоплювався вчений, особливе місце займає дослідження нерозкритих сторінок історії, в даному випадку — діяльності польської прогресивної еміграції в Радянському Союзі під час Другої світової війни. Вибір цього напрямку для кандидатської дисертації можна пояснити впливом трагічних подій Великої Вітчизняної війни, які молодий вчений пізнав не з книжок, а побачив на власні очі. Намагаючись розібратися в подіях, які викликали гігантські зсуви історичних пластів, переміщення цілих народів, П. Калениченко досліджував причини виникнення згаданих подій, вивчав становище польського населення в західних областях України, Білорусії та Литві, простежував формування польського емігрантського середовища на неокупованій радянській території, процес створення і діяльність Спілки польських патріотів у СРСР. Він вивчив широке коло документальних матеріалів, одним з пер-

ших серед українських дослідників увів у науковий обіг популярні публікації, художню літературу, які слугували джерелом для написання майбутньої монографії. Серед них — польські видання, присвячені висвітленню бойового шляху народного Війська Польського, мемуари, життєписи безпосередніх учасників подій, спомини й художні твори. Це праці громадських діячів і письменників Віктора Гроша, Єжи Путраментя, Яніни Броневської, журналіста і публіциста Едмунда Османьчика, літератора Юзефа Хена, відомої письменниці Ванди Василевської, роман якої “Ріки палають” побачив світ у Києві в 1952 р.

У книзі “Польська прогресивна еміграція в роки Другої світової війни”⁴, що вийшла під редакцією І.О. Гуржія у видавництві Академії Наук УРСР, П. Калениченко, простеживши формування й діяльність польської еміграції в СРСР, виділив три основні етапи: від початку Другої світової війни (1 вересня 1939 р.) через возз’єднання західних українських і білоруських земель з Україною і Білорусією, створення Спільки польських патріотів з налагодженням випуску журналу “Нове віднокрєнті” (нові горизонти) і газети “Вольна Польська” до формування в Радянському Союзі польської дивізії ім. Тадеуша Костюшка, яка поклала початок Війську Польському — збройним силам Польської народно-демократичної держави, і до повернення поляків на батьківщину.

Попри всі труднощі, пов’язані з досліджуванням періодом (не так багато років минуло після закінчення війни), авторові вдалося віднайти матеріали, що висвітлюють широку діяльність Спільки польських патріотів у галузі збереження й подальшого розвитку польської культури в іномовному середовищі, а також задоволення матеріальних потреб польських емігрантів. Завдяки дослідженню широка громадськість України і Польщі дізналася про організацію Спількою польських дитячих садків і шкіл, де діти навчались і спілкувались рідною мовою. Безперечно, ці сторінки, що є документальним свідченням про врятування і духовну підтримку польських дітей в СРСР, не можуть бути замовчувані і мають право на популяризацію.

Матеріали, представлені в згаданих працях, дозволяють зробити більш широкі узагальнення. Це пояснюється перш за все тим, що аналіз політичних теорій, конкретні факти історичного візерунку автор поєднує з широким фоном взаємовідносин Польщі, Росії, України. Аналіз впливів на Польщу революційних подій в Росії, які й сьогодні для багатьох дослідників уявляються неосяжним полем для вивчення й усвідомлення, має комплексний характер. Вченим представлені питання війни і миру, конфлікти між європейськими державами, варіанти їх врегулювання, буржуазна експансія, соціально-економічні й політичні процеси тощо. Дослідник дійшов висновку щодо глибокого проникнення і дієвості гуманітарного пізнання на пограниччі держав і народів, на пограниччі протилежних устроїв і взаємозалежності. Сьогодні сучасні філософи черпають з подібних міркувань ідею європейської єдності, яка має привести до об’єднаної інтегрованої Європи.

Результатом поглибленого дослідження міжнародних відносин протягом новітнього часу з використанням методів порівняння і типології стали фундаментальні праці вченого, присвячені дослідженню участі поляків у боротьбі за перемогу революції в Україні, а також впливу революційних подій в Росії на Польщу.

Привертає увагу те, що учений простежив взаємопричинність глибоких громадсько-політичних процесів у двох суміжних країнах — Україні і Польщі, на тлі ідеї паралельного розвитку визначив і довів взаємозалежність та взаємовплив світових процесів.

Європейська історія і в першу чергу історія слов'янства, полоністика — пріоритетна тема наукових пошуків Павла Михайловича. Багато уваги приділив він їй у своїх власних дослідженнях і під час роботи в редакції “Українського історичного журналу”.

Далеко не кожний відомий вчений може стверджувати, що створив наукову школу. Завдяки одержимості наукового пізнання і організаторським властивостям П. Калениченка поступово навколо нього об'єднуються його учні, яких він підготував, виростив до достойного рівня наукових кадрів республіки. *Школа полоністики*, яку створив Павло Михайлович, налічує майже два десятки істориків, філософів, викладачів, кандидатів і докторів наук, професорів і доцентів радянських республік, тепер уже незалежних держав. Усі їхні праці, так чи інакше пов'язані з польською тематикою, були задумані і втілені в життя завдяки знанням, надзвичайній працьовитості, наполегливості П.М. Калениченка.

Серед його послідовників — доктори історичних наук, професори **Б. Шостакович** (Іркутськ, Росія), **О. Швидак** (Житомир, Україна), **В. Колесник** (Луцьк, Україна), **Ю. Макар** (Чернівці, Україна), **Г. Кожелянко** (Чернівці, Україна), кандидати історичних наук, доценти — **С. Антонюк** (Київ, Україна), **Н. Індутна** (Київ), **В. Нерод** (Київ), **Л. Любимський** (Київ), **Л. Чекаленко** (Київ), **Л. Зрезарцева** (Київ), **Ж. Бондаренко** (Київ), **В. Поляк** (Ужгород), **Ш. Файзієв** (Самарканд, Узбекистан), **Я. Чеханович** (Вільнюс, Литва) та ін.

Всі учні П.М. Калениченка пройшли школу напруженої роботи і наполегливості. Вчитель передав їм своє вміння чіткого висловлення думок, ретельного наукового пошуку, прискіпливості в роботі, відточеності наукових формулювань, увагу до різнобічності фактів, скрупульозність і документальну ретельність; навчив думати і писати. Полоністи добре пам'ятимуть затишну оселю по вул. Жовтневої революції, де їх завжди зустрічала усміхнена господиня — дружина Павла Михайловича Нінель Павлівна. Одружилися вони ще у студентські роки, пізнали всі тяготи студентського сімейного життя в гуртожитку, ростили двох синів. У цій дружній родині Вам завжди були раді і в будь-якій ситуації подавали допомогу...

Учні вченого — калениченківці й сьогодні, працюючи в провідних державних та наукових установах і вузах України та країн Співдружності Незалежних Держав, продовжують його справу.

Під керівництвом завідувача відділом історіографії Інституту історії, доктора історичних наук П.М. Калениченка були підготовлені фундаментальні дослідження, які побачили світ у 70-ті й на початку 80-тих рр. Це “Історія Української РСР” у 8 т., 10 кн., науково-популярний нарис “Історія Української РСР” (К., 1967), а також збірка статей до V Міжнародного конгресу славистів “Історичні зв'язки слов'янських народів” (К., 1963), колективні монографії — “Украинская ССР и зарубежные социалистические страны” (К., 1965), “Великий Жовтень і революційний рух народів зарубіжних країн” (К., 1957), наукові збірки Інституту історії АН УРСР: “Наукові записки Інституту історії АН УРСР”, тт. 9 і 12 (К., 1957 і 1958), “Історіографічні дослідження в Українській РСР”, вип. 5 (К., 1972), “Історіографічні дослідження: Вітчизняна історія”, вип. 7 (К., 1981) та ін.

П.М. Калениченко був відповідальним редактором двох випусків “Літописів комуністичного будівництва” — хроніки найважливіших подій в Українській РСР 1971—1980 рр.

Наукова спадщина П.М. Калениченка, незважаючи на політичну заангажованість того часу, і сьогодні не втратила своєї цінності з позицій джерелознавства, оскільки вчений, працюючи багато в архівах, відкрив і

вперше ввів у науковий обіг чимало імен та нових фактів. Тож не дивно, що в 1970—1980 рр. на його праці посилалися навіть польські історики, які публікували свої матеріали в паризькій “Культурі”, що на той час вважалася буржуазним виданням.

Як свідчать відгуки широкої громадськості, перелічені видання стали настільними книгами для спеціалістів, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться історією нашої країни.

Протягом тридцяти років — з 1957 по 1983 рр. П.М. Калениченко працював в “Українському історичному журналі”, майже десять — очолював редакцію цього видання, що було досить відповідальним і складним завданням. За той час журнал розширив дослідницьку тематику, поглибив вивчення важливих проблем історичного минулого, посилив увагу до питань новітньої історії, почав друкувати статті з проблематики зовнішньої політики і міжнародних відносин сучасності. На сторінках цього періодичного видання провідні вітчизняні й зарубіжні історики обмінювалися концептуальними ідеями і новими підходами до вивчення актуальних проблем розвитку суспільства.

Паралельно з науковою й організаційною роботою П.М. Калениченко популяризував здобутки вчених-гуманітаріїв у республіканських та союзних виданнях: виступав з рецензіями і відгуками, друкував статті. Найбільше його статей опубліковано в науковому збірнику “Питання нової та новітньої історії”, “Українській радянській енциклопедії” та “Радянській енциклопедії історії України”, “Українському історичному журналі”, у журналах “Сучасне і майбутнє” (працював у редакції 1947 р.), “Україна”, “Всесвіт”, “Вітчизна”, газетах “Радянська Україна”, де він працював (1949—1954 рр.), “Молодь України”, “Колгоспне село”, “Робітнича газета” (обидві виходили українською і російською мовами), “Правда Украины”, “Вечірній Київ”, а за межами України — в журналах “Вопросы истории”, “Новая и новейшая история”, “Славяне”, “Советское славяноведение”, газетах “Czerwony Sztandar” (польською мовою, Вільнюс, Литва), “Наше слово”, “Наша культура”, “Trybuna Ludu” (всі три — Варшава, Польща), “Совет Туркменистаны” (Ашгабат, Туркменістан), “Українське життя” (Торонто, Канада).

За неповними даними, П. Калениченко опублікував понад 100 рецензій на книги провідних вчених України, Росії, Польщі, Литви та ін. Популяризуючи нові видання з найбільш актуальної на той час проблематики новітньої історії країн Центрально-Східної Європи, П. Калениченко не тільки пропагував нові доробки в розвитку науки і культури, а й надихав вчених на нові дослідження й здобутки. Серед авторів рецензованих ним праць — імена відомих українських, російських, польських вчених і громадських діячів: **О. Манусевич, І. Костюшко, І. Белза, Р. Єрмолаєва, Б. Шостакович** — в Росії, **Т. Ольшанський, В. Міхалевська, К. Пілішек** — у Польщі, академіки **В. Смолій** — директор Інституту історії України НАН України, **А. Шлепаков** — колишній директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, професори, доктори наук **І. Євсєєв, А. Кізченко, І. Петерс, П. Сохань, І. Дзюбо** та багато інших, без яких українська історична наука могла б не відбутися.

Привертає увагу широкий кругозір вченого, який цікавився не тільки заданими темами наукових робіт з історичних дисциплін, а й питаннями міжнародних відносин, проблемою захисту миру, приділяв увагу дипломатії і юриспруденції, літературознавству й історії музики. Серед значної кількості публікацій — статті про Ю. Фучіка і М. Тореза, Т. Шевченка, І. Франка і А. Потебню, про земляків і виставку досягнень народного гос-

подарства, про Корею і Китай, Угорщину і Чехословаччину, про США і Японію.

П.М. Калениченко брав активну участь у науковому житті, виступав на численних міжнародних, всесоюзних та республіканських наукових конференціях і сесіях, був членом Вченої ради Інституту історії АН УРСР, спеціалізованих рад Інституту історії АН УРСР та історичного факультету Київського державного університету, наукової ради з історії соціалістичних країн, входив до складу редакційної колегії міжвідомчого республіканського збірника “Питання нової та новітньої історії” (з 1965 р.).

Вчений проводив активну лекційну роботу — читав курси лекцій на історичному факультеті Київського університету: “Українсько-польські відносини”, “Участь поляків у Жовтневій революції”, активно працював по лінії товариства “Знання”. Результатом плідної співпраці з цією просвітницькою організацією стали брошури і статті, опубліковані в багатьох періодичних виданнях республіки.

Як полоніст, Павло Михайлович кілька брошур присвятив знаменним датам становлення польської державності: 1000-річчю Польської держави і 25-річчю незалежної Польщі, висвітлив питання співробітництва України і Польщі в політиці, економіці та культурі, чимало уваги приділяв дослідженню культурної співпраці слов'янських країн. Постійну увагу він надавав вихованню молодого покоління в дусі поваги і толерантності до інших народів та культур. Героїчному минулому польської молоді присвячена його брошура “Молоде покоління Польщі” (1960 р.)⁵.

Все своє життя професор П.М. Калениченко присвятив становленню й розвитку взаєморозуміння між народами, передусім українців та поляків. Протягом 50-х—70-х рр. він часто виїжджав до Польщі, де на конференціях пропагував доробок українських вчених в історичну науку. Працюючи в архівах, інститутах і бібліотеках, спілкуючись з поляками різних верств суспільства і вікових характеристик, він розповсюджував об'єктивну інформацію про нашу країну, налаштовуючи представників польської наукової і творчої громадськості до взаємоповаги і розуміння українців, тим самим намагаючись подолати негативні історичні стереотипи і помилкове уявлення, що склалися в історичному минулому впродовж віків пограничного існування двох народів. Виступав поборником прав народів, а саме етнічних меншин, на достойне існування в іншомовному середовищі, захищаючи права українців у Польщі. Гаряче підтримав у 1956 р. створення у м. Варшаві української газети “Наше слово”, в якій часто друкував статті з питань наукового та культурного співробітництва. Сприяв діяльності Товариства радянсько-польської (м. Київ) і польсько-радянської дружби (м. Варшава), а також Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ) в польській столиці.

Значний внесок зробив П.М. Калениченко у зміцнення культурних зв'язків між українським і польським народами як активний учасник Товариства радянсько-польської дружби. Його Українське відділення було створене з ініціативи таких відомих діячів науки і культури, як Н.М. Ужвій, Ф.І. Касіян, Б.М. Лятошинський, Ф.П. Шевченко, І.І. Білякевич, Б.К. Дудикевич. Від самого заснування Українського відділення Товариства 1958 р., яке очолив поет і академік М.Т. Рильський, П.М. Калениченко був обраний заступником голови Правління, і до останніх днів свого життя він працював на громадських засадах на цій посаді.

Польський уряд гідно оцінив заслуги вченого і популяризатора справи зміцнення дружби польського і українського народів — 1971 р. П.М. Калениченку було присвоєне звання заслуженого діяча польської

культури, а в 1974 р. — нагороджено “Відзнакою братерства зброї” та нагрудним знаком “1000-річчя Польської держави”.

Тодішній генеральний консул ПНР у Києві Ванда Міхалевська у своїх споминах про Павла Михайловича писала: “... На зборах активу Товариства радянсько-польської дружби, організованих з його ініціативи, він, уже тяжко хворий, виступав, як завжди, з великою симпатією до нашої країни і розумінням змін, що відбувалися. Сповнений оптимізму, він накреслював подальші плани співпраці товариств дружби”.

Вченого не стало 30 червня 1983 р.

Перу П.М. Калениченка належить майже 600 праць, з яких понад половини — суто наукові. Аналізуючи творчий шлях вченого, зазначимо, що він жив і працював у непросту добу жорстокого ідеологічного пресінгу. Деякі теми його досліджень були даниною того часу. Але, не зважаючи на це, всі його праці спираються на глибоку джерелознавчу базу. Павло Михайлович Калениченко виніс з наукового забуття цілий пласт непізнаного, організував школу полоністики, розробив полонійний напрямок української історіографії, долаючи стереотипи взаємовідносин між українським і польським народами. Перед його учнями відкрито перспективи продовження плідної роботи в рамках дослідницьких українських і міжнародних проектів; завдяки його багатогранній діяльності розвивалися й підтримувалися широкі наукові контакти з провідними науковими центрами всього світу. В особистому плані він у всіх в пам’яті лишився Людиною широкого наукового кругозору, з великим і добрим серцем.

¹ К а л е н у с з е н к о П. М. Polacy w Rewolucji Październikowej i wojni domowej na Ukrainie. 1917—1920 / Maszynopis z języka ukraińskiego przełożył Igor Szczyrba. — Warszawa, 1969. — 295 s.

² К а л е н и ч е н к о П. М. Великий Жовтень і революційний рух у Польщі (листопад 1917 — жовтень 1919 рр.). — К., 1971. — 344 с.

³ К а л е н и ч е н к о П. М. Брати по класу — брати по зброї: Участь польських інтернаціоналістів у боротьбі за владу Рад на Україні, 1917—1920 роки. — К., 1973. — 199 с.

⁴ К а л е н и ч е н к о П. М. Польська прогресивна еміграція в роки Другої світової війни. — К., 1957. — 214 с.

⁵ К а л е н и ч е н к о П. М. З історії громадських, культурних та наукових зв’язків українського народу з зарубіжними слов’янськими народами в ХІХ ст. // Доповідь на VI Міжнародному з’їзді славистів (Варшава, серпень 1973 р.). — К.: Вид-во АН УРСР. Український комітет славистів. Інститут історії, 1973. — 20 с. (у співавторстві з І.М. Кулиничем, Ф.Є. Лосем, І.М. Мельниковою, П.С. Соханем); К а л е н и ч е н к о П. М. Культурное сотрудничество славянских стран на современном этапе // Доклад на VIII Международном съезде славистов (Загреб-Любляна, сентябрь 1978 г.). — К.: Наукова думка. АН УССР. Украинский комитет славистов. Институт истории, 1978. — 34 с. (у співавторстві з І.М. Кулиничем, І.М. Мельниковою); Молоде покоління Польщі. — К., 1960. — 95 с. з іл. (у співавторстві з С.М. Антонюком); Основні права і обов’язки громадян СРСР. — К.: Товариство по поширенню політичних та наукових знань УРСР. — 1951. — 36 с.

